

Routekaart naar duurzaamheid

Cock van der Kaay

student Milieu-natuurwetenschappen aan de Open Universiteit
Nederland en werkzaam bij Milieufederatie Noord-Holland

Routekaart naar duurzaamheid

Cock van der Kaay

student Milieu-natuurwetenschappen aan de Open Universiteit Nederland en werkzaam bij Milieufederatie Noord-Holland

Welkom

Deze rede over duurzaamheid wil ik graag met een persoonlijke herinnering te beginnen. Ik zal een jaar of veertien zijn geweest, toen ik door een tuinder naar buiten werd gestuurd om onkruid te bestrijden. Ik kreeg een rugketel mee met herbiciden. Het was buiten, dus beschermingsmaatregelen waren niet nodig. Daar werd ook niet over gesproken.

Dit is 25 jaar geleden. Was deze opdracht een voorbeeld van maatschappelijk onverantwoord ondernemen? Of wist de tuinder niet beter? Ik denk het laatste. Zover ik weet heb ik niets schadelijks opgelopen in deze tuinbouwjaren. Voor mij was dit overigens een periode van voor- en naschoolse opvang die geld opleverde. Kom daar nu nog eens om.

Bovenstaande voorval was 25 jaar geleden normaal. Nu zou dit onbestaanbaar zijn. Zowel qua inzet van scholieren als in de omgang met chemische bestrijdingsmiddelen. De zaken waar we ons vandaag druk over maken, Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen, de drie P's, People, Planet, Profit, duurzaamheid, eerlijke mondialisering, lijken nu nog op grote barrières te stuiten. Maar geloof me: over nog eens 25 jaar zullen weer veel van de huidige vernieuwingen als de normaalste zaak van de wereld worden beschouwd. Het is onze inzet en energie dus waard. Want er zijn wel 'duurzamologen' nodig om de veranderingen in gang te zetten. Werken aan duurzaamheid is als het bouwen van een hunebed of kathedraal. Gedurende meerdere generaties moet men, moeten wij, geloven dat de mensheid een taak te vervullen heeft.

Vraag 1 aan de zaal:

En wat bent u? Voelt u zich een duurzamoloog? Een duurzamofiel? Bent u een kathedraalbouwer?

Kortom: werkt u met passie aan duurzaamheid? Werkt u aan uw eigen kathedraal?

JA: 73%

NEE: 27%

Inleiding

We vieren vandaag een verjaardag – de negentiende alweer – van een instituut dat speciaal voor mij is opgericht. Ik ben een lid van de primaire doelgroep van de Open Universiteit Nederland. Mijn eerste kans op hoger onderwijs heb ik, volkomen onbewust, gemist. Hoewel twee afgeronde MBO-opleidingen (elektrotechniek en werktuigbouwkunde) ook niet slecht waren in mijn toenmalige sociale omgeving. Eind jaren tachtig van de vorige eeuw besepte ik dat er meer dan techniek in het leven is. Wonend in Rozenburg, uitkijkend op de Rotterdamse chemie – weliswaar 's avonds sprookjesachtig verlicht – bedacht ik dat iets meer kennis over milieu en maatschappij geen kwaad zou kunnen. In eerste instantie volgde ik als milieuvorlichter onderwijs bij Greenpeace. Enkele jaren later, in 1992, startte ik als aanvulling

hierop met de cursus Algemene Milieukunde bij de Open Universiteit. Nu ben ik dus 11^e-jaars en sta ik op het punt om Bachelor of Science te worden.

Het bovenstaande is het vertrekpunt voor mijn persoonlijke routekaart naar duurzaamheid. De route waarover ik vandaag wil vertellen heeft vijf etappes. Die geven richting aan het persoonlijke pad tot duurzaam denken en handelen. Maar deze route is tevens gericht op de maatschappij: hoe kom je tot een duurzame samenleving? Wat kan ik bijdragen aan die totstandkoming?

Duurzaamheid en mondialisering is het thema van deze dag. Ik vul dat vandaag in met Nederland als het vertrekpunt. Meteen maar een motto daarbij: 'Ongelijkheid de wereld uit, te beginnen bij Nederland'. Het gaat dan om de ongelijkheid tussen de drie dimensies van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen: de economische, de ecologische en de sociaal-culturele dimensie. De oplettende lezer herkent hier weer de 3 P's, ook wel als economie, milieu en mens aangeduid. Niemand kan het zich meer veroorloven om eendimensionaal bezig te zijn. Al lijkt het er erg op dat Schiphol dit nog niet beseft. Een voortdurend werken aan een dynamisch evenwicht tussen de drie P's is noodzakelijk, ook voor de heer Cerfontaine.

Als je de weg naar duurzaamheid vergelijkt met een reis, hoeft de bestemming, duurzaamheid in dit geval, niet nauwkeurig bekend te zijn. Te weten hoe je reist en met wie is belangrijker. Achteraf pas heb je de kennis om te beoordelen of een andere route sneller of beter was geweest. Daarop wachten is echter de slechtste keuze.

Wat de eindstemming betreft: die wordt nooit bereikt. Er komt altijd weer een nieuw reisdoel. Een vergelijking met lucht- en ruimtevaart is hier op zijn plaats. Eerst de lucht in, daarna de dampkring, dan de maan, nu Mars. En wat daarna? Is er ooit een eind? Het wordt tijd voor onze eerste etappe: MVO.

Maatschappelijk verantwoord ondernemen - MVO

Zoals gezegd: ik woonde in de Rijnmond en raakte steeds meer betrokken, in diverse betekenissen, bij milieuproblemen. Al snel werd ik behalve voorlichter van Greenpeace, ook actievoerder. Bij een actie in Dordrecht, bij Dupont, was mijn rol bescheiden. Terwijl anderen een chloortrein tot stilstand brachten, praatte ik aan de toegangspoort met Dupont-medewerkers over hun bijdrage aan de productie van ozonlaagaantastende CFK's. In hedendaagse termen was ik toen bezig met het onder de aandacht brengen van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Het bedrijfsmatige aspect van één van de P's van MVO, planet, werd gekoppeld met het nationale en internationale aspect. Die termen kende toen nog niemand, maar het leek ons wel van belang om de dingen te doen zoals we ze deden.

MVO bestaat, zoals bekend is, uit 3 P's: people, planet en profit. Dit zijn de drie dimensies van MVO. Elke P kan weer bekeken worden vanuit drie aspecten: bedrijf, nationaal en internationaal.

Mijn persoonlijke route naar duurzaamheid kan zich niet op negen bestemmingen richten. Mijn hoofdbestemming is de ecologische bestemming op nationaal niveau. Belangrijke nevenbestemmingen zijn de internationale ecologie en ook de milieu-aspecten binnen de bedrijfspoot kunnen op mijn belangstelling rekenen.

	bedrijf	nationaal	inter-nationaal
profit			
people			
planet	3	1	2

figuur 1: persoonlijke prioriteit van Cock van der Kaay]

Vraag 2 aan de zaal:
 Waar staat u?

- Alle 3 p's zijn even belangrijk   15%
- People   40%
- Planet   36%
- Profit   9%

Het idee in deze etappe is dat onder druk van maatschappelijke organisaties en kritische burgers een onderneming 'vanzelf' overgaat tot MVO. Voor ons soort mensen, Greenpeace-actie- en campagneteam, was toch ook duidelijk dat ten behoeve van huidige en toekomstige generaties en door het toekennen van intrinsieke waarde aan de natuur het roer om moest. Dus hoefden we alleen nog de Duponts daarvan op de hoogte te brengen. Niemand wil toch willens en wetens 'Ruimteschip Aarde' laten stranden?

figuur 2: MVO leidt tot duurzaamheid

Wat valt op in deze casus? Het is reparatie achteraf. Pas na aantoonbare schadelijkheid bleek het mogelijk om tot internationale afspraken te komen, in dit geval het Montreal-protocol. Andere minpunten: China mocht doorgaan met CFK-productie en met de productie van ozonlaagvriendelijker vervangers, de zachte CFK's. Deze HFK's zijn weliswaar aardig voor de ozonlaag, maar werken als een sterk broeikasgas. Toch helpt de uitgeoefende maatschappelijke druk om ervoor te zorgen dat een bedrijf niet puur technisch en financieel-economisch naar zijn activiteiten kijkt. Transparantie, althans een poging daartoe, milieuarverslagen en het inzetten van milieu-accountants zijn nuttige stappen om tot MVO te

komen. De vraag dringt zich natuurlijk wel wat dat nou eigenlijk is: maatschappelijk verantwoord? Wat is duurzaam? Waarom klopt het niet met mijn gevoel dat Shell de meest duurzaam opererende organisatie van 2003 is? Deze definitieproblemen laat ik graag aan anderen over.

In de eindsprint van deze etappe nog een gegeven. Inmiddels blijken bedrijven meer sympathie te hebben voor MVO dan voor 'milieu', zo blijkt uit onderzoek uit 2003 van Global Action Plan. Dit is een goede zaak. MVO bevat immers ook milieu-aspecten. Overheden en NGO's kunnen hier hun voordeel mee doen. We gaan door naar de tweede etappe: MVC.

Maatschappelijk verantwoord consumeren - MVC

Bij CFK's gaat het over productie. Daar is MVO vooral maatschappelijk verantwoord produceren. Een zinvolle bezigheid. Nog zinvoller wordt het als de consument het duurzame product ook echt wil kopen. We zien energiezuinige koelkasten en auto's. Dankzij etikettering weten consumenten waar zij aan toe zijn. Dankzij subsidies zijn zij niet duurder uit dan met een energieonzuinig apparaat. Maar is dat echt MVC: maatschappelijk verantwoord consumeren? Zodra de consument de nadelen ondervindt van een duurzaam product, zoals slechtere verkrijgbaarheid en hogere prijs, neemt het commitment snel af. Dat is spijtig. Daar waar ondernemingen goedbedoelde pogingen doen tot MVO, frustreert de consument het proces. Vooral de Nederlandse consument is, ten opzichte van ons omringende landen, dusdanig prijsbewust dat meestal de kiloknaller vlees in het boodschappenwagentje belandt in plaats van een duurder stukje biologisch vlees.

Vraag 3 aan de zaal:

Vindt u dat de productie van bloembollen milieuvriendelijker moet?

JA: 95%

NEE: 5%

Vraag 4 aan de zaal:

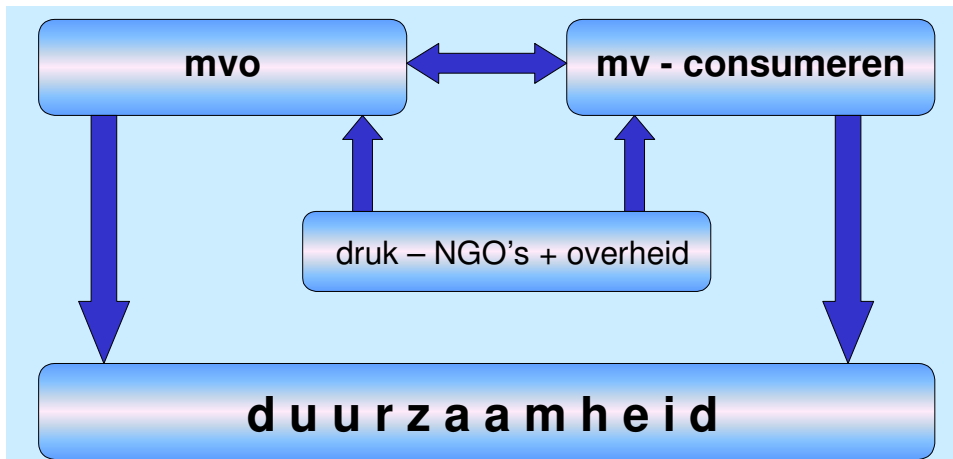
Bent u bereid om 50% extra te betalen voor biologisch geteelde bloembollen?

JA: 48%

NEE: 52%

Het verschil tussen burger en consument heeft u bij het beantwoorden van vraag 3 en 4 zojuist duidelijk gemaakt!

Het ministerie van VROM, althans een deel van de VROM-populatie, ziet ook in dat MVO en MVC onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en heeft daarom het project Duproco – duurzaam produceren en consumeren – gestart. Hierin wordt gewerkt aan het met elkaar laten communiceren van producenten en consumenten.

figuur 3: MVO en MVC leidt tot duurzaamheid

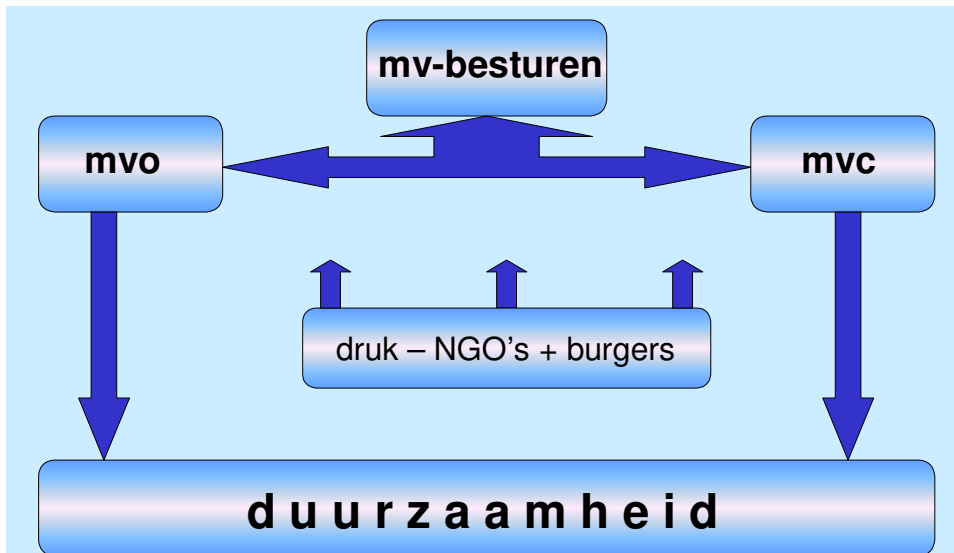
Zelf breng ik sinds 2000 onder de vlag van de Milieufederatie Noord-Holland producenten en afnemers van biologische bloembollen bij elkaar. Het project dat daarvoor opgestart is, heet Bollenband. Directe resultaten zijn een licht verhoogde afzet van EKO-bollen aan gemeenten. Indirect heeft het project er aan bijgedragen dat er überhaupt nog EKO-kwekers zijn en dat er een groeiend besef komt bij beleidsmakers dat de bollenteelt anders moet en anders kan in Nederland. Zonder – en dat is heel belangrijk – de gangbare bollenteelt te diskwalificeren. Met gepaste trots kan ik dan ook melden dat een voorzichtig begin wordt gemaakt met een dialoog tussen de bollensector en de milieubeweging. Het vertrouwen is groeiend, maar er is nog een lange weg te gaan.

Grote afwezigheid is voornamelijk de overheid. Bollenband en andere projecten draaien deels op subsidie van de provincie Noord-Holland en van het ministerie van VROM. De overheid treedt dus faciliterend op. Wat mij betreft dient de overheid een gelijkwaardige overleg- en onderhandelingspartner te zijn in de 'bollendialoog'. Dit om het collectief belang te behartigen én om druk op de ketel te houden. Overigens is er binnen VROM een werkgroep Transparantie die een pleidooi houdt om de overheid als volwaardige aandeelhouder (stakeholder) in dit soort processen te laten optreden. Dit kan goed samengaan met vermindering van het aantal regels (deregulering, ook wel ontregeling genoemd). Onder de kop Maatschappelijk verantwoord besturen ga ik hier verder op in. Dat is de eerstvolgende etappe.

Maatschappelijk verantwoord besturen - MVB

In de loop der tijden zijn er vele ordenende principes geweest om een maatschappij in te richten. Denk hierbij aan astrologie, religie, ideologie. Ons land heeft zijn ideologische veren afgeschud en tegenwoordig zijn vooral economische motieven van invloed op beslissingen. Dit heeft zo'n vlucht genomen dat zelfs de waarde van de Waddenzee en de Oostvaardersplassen in monetaire eenheden wordt uitgedrukt. In mijn optiek is dit waanzin.

Duurzaamheid is van een hogere orde dan economie. Naast mens en milieu is economie één van de drie peilers van duurzaamheid. Een gelijkwaardige. Niet meer en niet minder. Continue dient er aandacht te zijn voor een dynamisch evenwicht. Ons land slechts bouwen op alleen de economische peiler is instabiel en waarschijnlijk zelfs, op langere termijn, economisch niet verantwoord. De trend in het besturen van ons land is immers steeds meer gericht op maximaal één zittingsperiode van kabinet of college. Deze focus op de korte termijn staat haaks op de gewenste duurzame ontwikkeling en zal uiteindelijk duurder kunnen uitpakken.

figuur 4: MVO en MVC en MVB leidt tot duurzaamheid

De overheid is naast producenten en consumenten één van de gelijkwaardige spelers geworden in deze etappe. De Rijksoverheid poogt door middel van transitie – onder meer in de interdepartementale transitie-arena – tot duurzaamheid te komen. Er wordt gesproken over systeeminnovaties in landbouw, transport en vele andere sectoren. De overheid kan echter ook nog zijn oude pet opzetten en wet- en regelgeving afkondigen.

De echte transitie dient volgens mij tussen de oren plaats te vinden. We moeten loskomen van probleemgericht denken. Een visie, een punt op de horizon, een kerktoren dient ons doel te zijn. Als we ons daar op richten zijn de problemen geen onoverkomelijke bergen meer, maar hordes die gewoon genomen moeten worden. Behalve dat we ons continue bewust moeten zijn van onze visie, dienen we ook goed te beseffen wat ons vertrekpunt is. We dienen de huidige situatie met al zijn beperkingen te kennen. Met kennis van visie en belemmeringen kunnen we ons gaan richten op de mogelijkheden, op een traject richting duurzaamheid. En daarna komt het belangrijkste element: in actie komen! Alleen denken is niet voldoende. Durven ook nog niet. Doen is de essentie.

De overheid is de aangewezen partij om deze verandering van probleemdenken naar het werken met visies of zelfs visioenen in gang te zetten. Verlaat de gebaande paden, dat is de kern van denken – durven – doen.

Vraag 5 aan de zaal:

Hoever bent u?

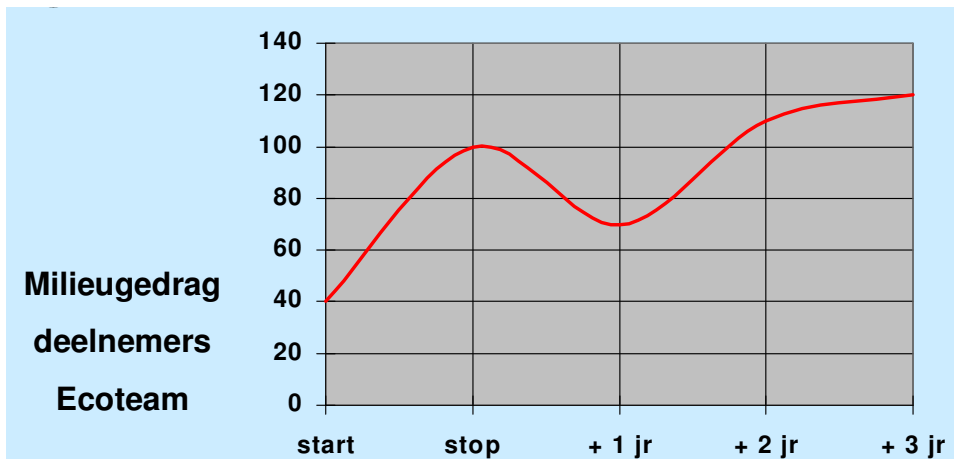
- denken 8%
- denken en durven 15%
- denken, durven en doen 77%

Maatschappelijk verantwoord studeren - MVS

MVS gaat verder dan alleen opleidingscentra. Ook in privé- en werksituaties wordt geleerd. Zelf heb ik als coach van Ecoteams-op-het-werk een steentje bijgedragen aan het aanleren van milieuvriendelijker gedrag op de werkplek. Het mooie van het ecoteamprogramma is dat de deelnemers na afloop van het programma eerst hun 'normale' inzinking krijgen en een deel van

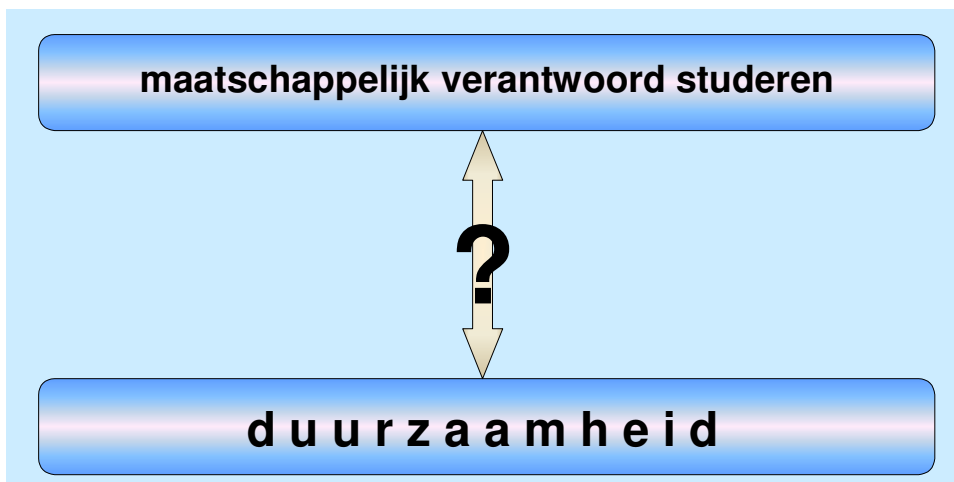
het aangeleerde niet meer uitvoeren, maar dat daarna het gedrag zich herstelt en zelfs boven het oorspronkelijke eindniveau uitkomt.

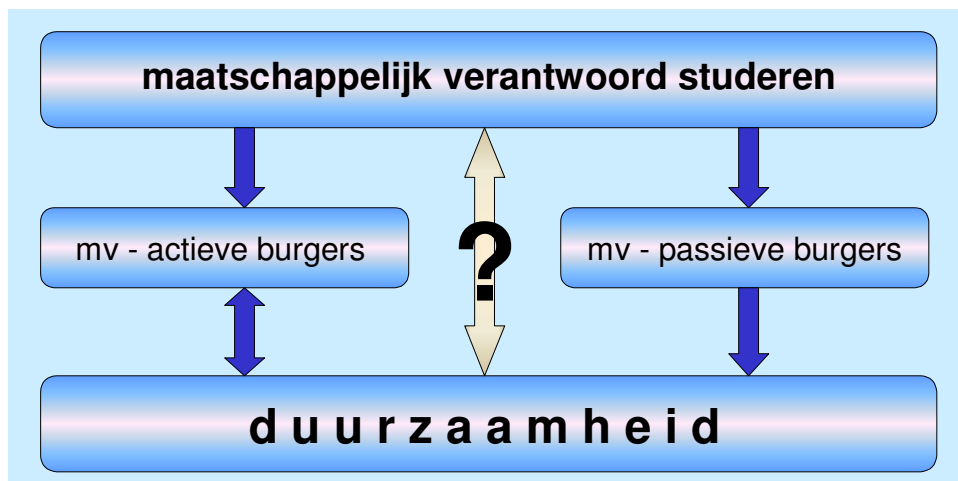
figuur 5: start, stop en vervolg van bedrijfsecoteams

De Universiteit Leiden heeft onderzoek gedaan naar de Ecoteams en dit gedrag waargenomen. De onderzoekers zoeken nog naar een verklaring. Je wilt zo'n succesvol proces natuurlijk bewust kunnen kopiëren. Waar ligt het succes: bij het aanpraten van een schuldgevoel? Bij onze calvinistische opvoeding? Een belangrijk onderdeel is wel dat de betrokken werknemer vooral wordt aangespoord om te kijken wat hij- of zijzelf kan doen aan het milieuvriendelijker werken. En daarna wat het Ecoteam kan doen. En pas op de laatste plaats komen maatregelen in aanmerking die anderen moeten doen.

figuur 6: Leidt MVS tot duurzaamheid

Leidt MVS tot duurzaamheid? Of is het andersom? Ik ga er voor het gemak even van uit dat er een wisselwerking is. Maar voor een willekeurig individu zal er vaak eerst een opleiding zijn en dan pas zal die persoon een bijdrage aan de maatschappij leveren. Door scholing en opleiding kunnen er in ieder geval passieve maatschappelijk verantwoorde burgers ontstaan: door educatie krijgen zij een pakket waarden en normen mee dat hen in staat stelt om maatschappelijk verantwoord in de maatschappij mee te draaien.

figuur 7: actieve en passieve maatschappelijk verantwoorde burgers door MVS

Daarnaast leveren de kennisinstituten actieve maatschappelijk verantwoorde burgers af. Dat zijn de mensen die op sleutelfuncties terechtkomen en ervoor gaan zorgen dat er een nieuwe etappe op weg naar de duurzame maatschappij wordt afgelegd. Hier is geen sprake meer van eenrichtingsverkeer zoals bij de passieve maatschappelijk verantwoorde burger. De actieve soortgenoot beïnvloedt nu ook de kenniscentra. Er is een continue uitwisseling van ervaringen en inzichten.

Kenniscentra dienen een rol te spelen in de voortgang: het bereiken van het eindpunt, de duurzame samenleving. Dit is echter als het beklimmen van een onbekende bergtop: bij elke bergpas denk je dat je er bent. Ik heb mezelf aangeleerd er rekening mee te houden dat na elke overschrijding van een bergketen er weer een nieuwe komt. Op deze manier is er slechts één keer een verschil tussen verwachting en werkelijkheid. En dan nog positief ook.

Mijn recept is om elke bergpas tot een middel te verklaren. Zie het niet als een doel. Hooguit als een tussendoel. Ik zie maar al te vaak dat na het schrijven van een rapport of een visie, of na het afronden van een project, tevreden achterover wordt geleund. Pas later breekt het besef door: 'We zijn er nog niet!' Zo krijg je een tempo van: twee stappen voorwaarts en één stap terug.

Mooier is een gestaag doorgaande duurzaamheidstrein: niet te stoppen en iedereen gaat mee. Dat past ook goed bij lopende processen, zoals het onontkoombare (?) ontstaan van de preventiestaat. Zo zijn wipkippen zijn al uit de speeltuinen verdwenen, omdat er wellicht een voetje ooit in de veer bekneld kan raken. Deze ultieme uiting van het voorzorgsprincipe kan ook veel goeds opleveren voor natuur en milieu. In dit geval dienen alle risico's behalve voor de mens, ook voor het milieu vermeden te worden. De overheid heeft hier een actieve taak. Net zo min als een kind kan uitwijken naar een belendende speeltuin waar wel wipkippen staan, net zo min mag een bedrijf schade ondervinden van een concurrent die economisch profijt heeft van milieubelastende activiteiten.

Afsluitend

Deze rede is voor mij geslaagd als er een paar boodschappen blijven hangen:

- werken aan duurzame ontwikkeling vraagt om passie: uw passie
- elk doel wordt altijd een middel (net als de bergtop vele passen kent)
- dynamisch evenwicht tussen 3 P's is noodzakelijk

Vraag 6 aan de zaal:
Zullen deze boodschappen bij u blijven hangen?

JA: 54%
NEE: 46%

Routekaart naar duurzaamheid. De titel roept al snel associaties op met Routekaart naar vrede. De strijd om duurzaamheid heeft ook een vijand: de tijd. Alleen met een volledige inzet van alle betrokkenen is de strijd tijdig te winnen. Spijtig genoeg denken sommige actoren dat ze tegen elkaar moeten strijden. Dit wantrouwen kost tijd en dat is nu juist het meest schaarse element in de strijd. Vertrouwen is noodzakelijk. Humor kan daarbij als smeermiddel dienen. Volgens de Brundtland-definitie uit 1988 zijn we – positief gezien – al halverwege. Een duurzame maatschappij bevredigt immers de behoeften van de huidige generatie. In het westen gaat ons dit zeer goed af. Lastiger is het tweede deel van de definitie: ... én zorgt ervoor dat toekomstige generaties ook in hun behoeften kunnen voorzien. Hier hebben we nog veel werk te verrichten.

Dit was een vooral op persoonlijke ervaringen gebaseerde beschrijving van een 'routekaart naar duurzaamheid'. Mijn persoonlijke routekaart gaat verder. Mede ingegeven door adviezen van docenten van de Open Universiteit Nederland kan, mag en wil ik niet stoppen als ik de titel Bachelor of Science (Bsc) bereikt heb. Het volgende station heet Master of Science (Msc). Om dat doel te bereiken wil ik graag drie jaar lang werken aan het onderwerp duurzaamheid. Dat kan bij een kennisinstituut, bij de overheid, bij een maatschappelijke organisatie, maar zeker ook in het bedrijfsleven. Wellicht ontmoeten we elkaar nog eens tijdens dit vervolgetraject van mijn route en kunnen we met mijn en uw passie gezamenlijke resultaten neerzetten op weg naar duurzaamheid.

Dank voor uw aandacht!

figuur 8: Cock van der Kaay in actie

Deze rede is door Cock van der Kaay uitgesproken op 25 september 2003 ter gelegenheid van de Dins Natalis 2003 van Open Universiteit Nederland.

Cock van der Kaay
Oud Aa 18 – 3621 LC Breukelen
telefoon: 0346 – 262812
email: lamswaen@xs4all.nl en c.vd.kaay@mnh.nl